

SLOVENIJA 1 – NARAVNOGEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI

UVOD

a) GEOGRAFSKA LEGA IN GEOGRAFSKI POLOŽAJ SLOVENIJE

- **geografska lega** odločilno vpliva na naravne in družbene značilnosti
- Slovenija leži ob 46. vzporedniku, v zmerno toplem pasu
- edinstven **geografski položaj**, ta določa nekatere značilnosti oz. posebnosti
- prehodna lega na stiku različnih naravnih enot
- **geostrateška lega** med različnimi kulturnimi vplivi, gospodarskimi, političnimi povezavami
- pomembna **prometno-tranzitna lega**

b) OB STIKU RAZLIČNIH EVROPSKIH NARAVNIH ENOT

- lega ob stiku **Alp, Panonske kotline, Dinarskega gorstva in Sredozemske kotline**
- posledica te lege je izjemna **raznolikost** na majhnem območju
- meje med temi naravnimi enotami niso izrazite, postopoma prehajajo ena v drugo – značilna izrazita **prehodnost**
- pokrajine: **obpanonske, obsredozemske, alpske, predalpske ter dinarskokraške**

c) NA STIKU RAZLIČNIH JEZIKOVNIH SKUPIN, KULTURNIH VPLIVOV IN GEOGRAFSKIH ENOT

- leži na stiku 4 jezikovnih skupin: **slovanska, romanska, germanska, ugrofinska**
- uspelo ohraniti svoj jezik in razviti kulturo
- vpliv drugih narodov predvsem v kulturi, stavbarstvu, gospodarski usmerjenosti, načinu življenja, mentaliteti posamezne pokrajine
- 1991 – osamosvojitve, 2004 – EU, danes spada v srednjo Evropo

d) KOLIKŠNI SMO IN KAJ POMENIMO V EVROPSKEM MERILU?

- površina = 20 273 km², št. prebivalcev(2010) = 2 049 261
- ena **najmanjših držav** v svetovnem merilu, slabo prepoznavni
- glede na BDP in indeks človekovega razvoja se uvrščamo med **bolj razvite evropske države**

IZREDNA RAZNOLIKOST GEOLOŠKE ZGRADBE IN POVRŠJA

a) NEKAJ O POMENU KAMNINSKE SESTAVE NA SPLOŠNO

- vpliv kamnin na izoblikovanost površja, prst, rastlinstvo, vodovje, življenje človeka
- **kemijska sestava kamnin**
 - **karbonatne**: kalcit, topne v vodi, prepustne za vodo, npr. Kras, kraško površje
 - **silikatne**: kremen, niso topne, neprepustne za vodo
- **fizikalne oz. mehanske lastnosti**
 - trdnost, odpornost proti mehanskemu preperevanju in odnašanju
 - trdne + odporne – višji deli površja, strma pobočja (pogorje Grintovcev)
 - mehke + manj odporne – nižje in manj strmo površje (Slovenske Gorice)

b) VRSTE KAMNIN GLEDE NA NASTANEK

- **magmatske**
 - samo 3 % na površju
 - **globočnine** (strjevanje magme) ali **predornine** (strjevanje lave)
 - največ ob **Periadriatskem šivu** (med severno in južno verigo Karavank), osrednji del Pohorja, tudi deli Predalpskega hribovja
 - tonalit ali granodiorit na Pohorju
 - silikatne kamnine, odporne proti odnašanju

- **metamorfne**
 - 4 %
 - nastale s preobrazbo v notranjosti Zemlje
 - največ na območju SV Predalpskega hribovja na Kozjaku, Strojni, robni deli Pohorja, tudi od Periadriatskem šivu
 - gnajs in marmor
- **sedimentne**
 - največ, 93 %
 - **mehanske sedimentne kamnine:** odnašanje delcev, odlaganje drugod
 - **nesprijetje:** najprej vse nesprijetje; grušč, prod, pesek
 - ob vseh rekah v dolinah, kotline v Predalpskem hribovju, ravnine v obpanonskem delu, dna kraških polj, večina ravnih delov
 - najmlajše
 - **sprijete:** kasneje se sprimejo; breča, konglomerat, peščenjak
 - v gričevjih, flišna gričevja na Primorskem, gričevja obpanonske Slovenije
 - ene odporne in trdne, druge ne
 - glina - glinavec, glina + apnenec - lapor, lapor + peščenjak, menjavanje plasti - fliš
 - **kemične in biokemične sedimentne kamnine**
 - kemično usedanje in usedanje ostankov organizmov
 - apnenci, dolomiti
 - trdni, odporni proti odnašanju
 - Alpe, Najvišji vrhovi Predalpskega hribovja, visoke dinarske planote, kraške planote in ravniki (Kras, Bela krajina; nižji deli površja)

c) KAMINE V SLOVENIJI GLEDE NA STAROST

- največ iz mezozoika
- **predkambrij**
 - ni oz. zelo malo
 - metamorfne kamnine, Pohorje in Kozjak
- **paleozoik**
 - glinavci, peščenjaki
 - nižji deli Karavank, Predalpsko hribovje
- **mezozoik**
 - Alpe, višji deli Predalpskega hribovja, kraške planote in ravniki v Dinarskem gorstvu
 - apnenci, dolomiti
- **kenozoik**
 - **terciar**
 - JZ – gričevja iz fliša, V – ostanek usedanja v nekdanjem Panonskem morju, laporji in nesprijeti peski
 - **kvartar**
 - naplavine rek, iz obdobja pleistocena in holocena
 - doline, kotline, V del Slovenije, ravnine
 - nesprijetje sedimentne kamnine: prod, pesek, glina

d) GEOLOŠKI RAZVOJ NA OZEMLJU DANAŠNJE SLOVENIJE

- kopno se je večkrat menjavalo z morjem
- **mezozoik**
 - morje Tetis, ležalo med Afriško in Evrazijsko ploščo
 - odlaganje apnencev in drugih sedimentnih kamnin
 - konec mezozoika – **alpidska orogeneza** – dvigovanje, gubanje, razlamljanje sedimentov

- nastanek Alp, Predalpskega hribovja, Dinarskega gorstva
- vrh alpidске orogeneze v **kenozoiku**, v drugi polovici **terciarja**
- dvigovanje ter tektonsko ugrezanje
- kotline, nekatere zalilo morje (Jadransko, Panonsko)
- **kvartar**
 - pleistocen – **menjavanje ledenih in medledenih dob**
 - ledeniki preoblikovali površje
 - v medledenih dobah so reke odlagale nanose rečno-ledeniškega drobirja
 - zadnja poledenitev v **holocenu**
 - še vedno ugrezanja površja, dvigovanje
 - potresi znak delovanja notranjih sil
 - delovanje zunanjih sil – plazovi, podori
- **Nastanek našega površja skozi prizmo tektonike plošč**
 - površje ni homogena cona
 - vpliv približevanj litosferskih plošč
 - **gubanje**
 - enakomerni pritiski z obeh strani – **simetrične gube**, če pa ti pritiski niso enakomerni – gube se poležejo, pretrgajo, narivanje kamnin
 - kamnine, ki ležijo nas prelomno ploskvijo imenujemo **nariv**, če zajemajo večji del površja in se narinejo daleč govorimo o **pokrovu**
 - danes ne vidimo več lepo izoblikovanih gub
 - delitev pri geografiji: Alpe (s Predalpskim hribovjem) in Dinarsko gorstvo
 - geologi: **Alpidi in Dinaridi**
 - **Alpidi** – manjši del, ozemlje severno od Periadriatskega šiva; severna veriga Karavank, masivi Pohorja, Kozjaka, Strojne; ti so bili včasih del Evrazijske plošče, alpska slemenitev Z-V
 - **Dinaridi** – južno od Periadriatskega šiva, del Afriške plošče oz. Jadranske mikroplošče; Julijske in Kamniško-Savinjske Alpe, Dinarsko gorstvo; dinarska slemenitev SZ-JV
 - **Jadranska mikroplošča** del Afriške
 - ločila se je sredi mezozoika, v juri
 - v kredi, trk Jadranske mikroplošče z Evrazijsko, dvigovanje Alpidov in Dinaridov
 - v kenozoiku se nadaljuje dvigovanje, vrh v terciarju
 - značilna je **narivna in pokrovná zgradba**
 - kotline, ki jih je zalilo morje
 - ob območju Periadriatskega šiva tudi vulkanska dejavnost

e) RELIEFNI TIPI GLEDE NA NASTANEK

- 4 osnovni tipi reliefa: ledeniški, rečni, kraški, obalni
- **ledeniški**
 - pleistocen
 - najvišja gorovja z vmesnimi dolinami, tudi nižji deli kamor so segali ledeniki (Alpe, deli Dinarskega)
 - Soški ledenik do Mosta na Soči, Bohinjski ledenik do Radovljice
 - priostreni vrhovi, krnice, u-doline, morene
 - ni primeren za trajno poselitev, raba: gozdarstvo, pašništvo, rekreacija, ekološka funkcija
- **rečni**
 - voda odteka površinsko
 - nalaganje materiala, vrezovanje v površje
 - prepletanje slemen in vmesnih dolin
 - primernejši za poselitev, dna kotlin, širših dolin
 - večina večjih slovenskih mest

- obdelovalne površine, največja območja podtalnice
- **kraški**
 - karbonatne kamnine, kemično raztapljanje
 - južni del, sodi k Dinarskemu gorstvu, ter višji deli Predalpskega hribovja
 - apneniški (površinski, podzemeljski pojavi) in dolomitni (spominja na rečni, fluviokras) kras
 - menjavanje planot in globeli
 - kraške planote delimo na planote (višji deli) in ravnike (nižji deli, npr. Belokranjski)
 - kraške globeli; največja so kraška polja, podolja (Notranjsko)
 - uvale, vrtače, jame, brezna
 - manj primeren za poselitev
 - pomanjkanje obdelovalnih površin, motena oskrba z vodo, gospodarsko slabše razvita
- **obalni**
 - slovenska obala, klifi (Strunjanski)
- **Reliefne oblike**
 - **gorovja**
 - najvišja, vzpetine katerih vrhovi segajo nad zgornjo gozdno mejo, nad njo je visokogorje
 - Julijske, Kamniško-Savinjske Alpe, Karavanke
 - **hribovja**
 - ne segajo nad zgornjo gozdno mejo
 - predalpska Slovenija
 - **gričevja**
 - ne presegajo 500 m nadmorske višine
 - obpanonska in obsredozemska Slovenija
 - **ravnine**
 - obpanonska Slovenija
 - **planote**
 - dinarskokraška območja
 - visoke in nizke planote, do 700 m

f) VPLIV NADMORSKE VIŠINE, NAKLONOV IN EKSPOZICIJE NA ČLOVEKOVE DEJAVNOSTI

- **nadmorska višina**
 - temperature z višino upadajo, praviloma je več padavin
 - vzpetine so orografska ovira
 - drugačna prst in rastlinstvo
 - vpliv na gospodarske dejavnosti, poselitev
- **naklon oz. strmina**
 - poselitev in gospodarska usmerjenost
 - odvisno predvsem kmetijstvo
 - gradnja **pobočnih teras**
 - naklon povezan z nadmorsko višino, večja kot je, večji je naklon
 - največje strmine v visokogorju, manjši nakloni v obpanonski Sloveniji
 - 1000 m visoka Triglavsko stena
 - z večanjem gozda narašča tudi delež gozda
 - pojav **podorov, usadov, plazov** (Posavsko hribovje)
 - poselitev večja tam, kjer so manjši nakloni
- **ekspozicija**
 - izpostavljenost zemljišča glede na sonce
 - prisojne, osojne lege
 - v ravninah o ekspoziciji ne moremo govoriti
 - na prisojnih območjih več prebivalstva, na osojnih manj

PODNEBJE KOT ODRAZ RAZLIČNIH DEJAVNIKOV

a) NA VREME IN PODNEBJE VPLIVAJO RAZLIČNI PODNEBNI DEJAVNIKI

- **vreme** – trenutno stanje v ozračju
- **podnebje** – povprečni letni potek vremena v določenem kraju v daljšem časovnem obdobju
- vreme je spremenljivo ter nepredvidljivo
- podnebje je bolj stalno, trije osnovni tipi podnebja
- **podnebni elementi**: sončno sevanje, temperatura, zračni tlak, vetrovi, vlaga, padavine
- **podnebni dejavniki**
 - **geografska širina**: 46° severne g.š., zmerno topli pas, zmerne temperature, 4 letni časi, zahodni vetrovi, potujoči cikloni iz zahoda
 - **relief**: ekspozicija, nadmorska višina, reliefna izoblikovanost, vpliv alpsko-dinarske gorske pregrade – ta poteka prečno na vlažne mase, predstavlja orografsko oviro, največja količina padavin v državi
 - **oddaljenost od morja**: ni velika, zaradi gorske pregrade je omejen le na manjši del države, zajema obalni pas, po Soči do Trente
 - **zračne mase**: gmote zraka, temperaturne in vlažnostne lastnosti površja nad katerim se zadržujejo, ločimo celinske (bolj suhe) in morske (važnejše) ali pa polarne in tropske
 - **vremenotvorna središča** = stalna območja visokega in nizkega zračnega tlaka
 - **azorski anticiklon** – poleti, preko Afrike prinaša vroče in suho vreme z visokimi temperaturami
 - **sibirski anticiklon** – hladna polovica leta, z vzhoda, pozimi, suho in zelo mrzlo vreme, temperaturni obrat
 - **islandski ciklon** – celo leto, oblačno vreme s padavinami, plohe in nevihte v toplejši polovici leta
 - **sredozemski ciklon** – razvije nad Genovskim zalivom, topli in vlažni vetrovi, prinaša večdnevno poslabšanje z obilnimi padavinami

b) TEMPERATURE SO PRETEŽNO ODVISNE OD NADMORSKE VIŠINE

- pomembna dejavnika sta **nadmorska višina ter oddaljenost od morja**, nadmorska višina pomembnejši
- na lokalne temperaturne razmere vpliva relief, ekspozicija, manj nadmorska višina
- za temperature pomembno **sončno sevanje**, predvsem njegovo trajanje
 - odvisno od ekspozicije in števila oblačnih (v goratih predelih) ter meglenih (v kotlinah, zaradi temperaturnega obrata) dni
- **temperaturni obrat**: nastane v jasnem in mirnem vremenu v hladnejši polovici leta, hladen zrak se uleže na dno kotlin in ravnin, tam vztraja več dni, vlaga se kondenzira, nastane megla, v višjih lega je toplejše in sončno vreme, pojav je nevaren in zdravju škodljiv (manjša prometna varnost, škodljive snovi)
- v mestih se pojavi **toplotni otok** – temperature so višje kot v okolici (zaradi kurišč, industrije, prometa, asfaltne površine, temna barva)
- **mrazišča** – območja z najnižjimi temperaturami, jezera hladnega zraka, (Mrzli dol, Ledenica, Babno polje, Komna)

c) KOLIČINA PADAVIN UPADA OD JUGOZAHODA PROTI SEVEROVZHODU

- ena najbolj namočenih držav
- količina padavin najprej narašča proti notranjosti, vrh doseže na alpsko-dinarski pregradi, potem proti vzhodu in severovzhodu zopet pada
- razporeditev je posledica vetrov, ki pihajo iz Z proti JZ
- vpliv sredozemskega ciklona, naleti na orografsko pregrado, ki poteka prečno na pot vetrov
- **padavinska režima**
 - **submediteranski** – zahodni del države, višek padavin jeseni (oktober, november)

- **subkontinentalni** – vzhodni del, višek poleti (junij, julij, avgust)

d) ZRAČNI TLAK IN VETROVI V SLOVENIJI

- z nadmorsko višino se zračni tlak znižuje
- **splošni vetrovi**
 - **zahodni vetrovi**
 - šibkejši kot v zahodni Evropi, zaradi lege v zavetrju Alp
 - pred prihodom sredozemskega ciklona prevladujejo jugozahodni vetrovi
- **regionalni vetrovi**
 - zaradi splošnih vetrov in vpliva reliefa
 - omejeni le na nekatera območja
 - **burja**
 - najbolj znan, najmočnejši veter pri nas
 - nastane ko je nad celino hladnejši in težji zrak, začne se spuščati proti obali
 - najmočnejša ko je v notranjosti hladen anticiklon, na obali pa nizek zračni tlak
 - povečini severovzhodni veter
 - Vipavska dolina, Nanos, Trnovski gozd
 - ukrivljena drevesa, otežene opečnate strehe
 - **jugo**
 - topel in vlažen veter
 - ob prečkanju sredozemskega ciklona
 - iz JZ ali J, omejen na obalni pas
 - **severni ali karavanški fen**
 - zrak iz severa se preteka prek alpskih grebenov, na južnih pobočjih nastane močan veter
 - značilen za Karavanke, zgornje Posočje, Kamniško-Savinjske Alpe
- **krajevni vetrovi**
 - na prisojni legi **pobočni vetrovi**, podnevi pihajo navzgor, ponoči pa navzdol
 - **obalni vetrovi** zaradi razlik med segrevanjem kopnega in morja, podnevi iz morja na kopno (maestral), ponoči s kopnega na morje (burin)

e) RAZLIKUJEMO TRI GLAVNE PODNEBNE TIPE

- gorsko, submediteransko, zmerno celinsko
- **submediteransko**
 - obalni pas z zaledjem do dinarske pregrade, po dolini Soče do Bovca
 - temperature januarja nad 0 °, višek padavin pozno jeseni
- **gorsko**
 - visokogorje nižji gorski svet
 - povprečna temperatura januarja pod -3 °, velika količina padavin
- **zmerno celinsko**
 - večji del Slovenije
 - padavine odvisne od padavinskega režima, manj jih je proti vzhodu

PESTROST PRSTI IN RASTLINSTVA

a) TESNA POVEZANOST PRSTI S KAMNINSKO SESTAVO IN RELIEFOM

- zaradi različne kamninske sestave različne prsti
- **prsti v dolinah, kotlinah in nižinah**
 - nastale na rečnih nanosih
 - **na nanosih ilovice in gline – mokrotne prsti: glejne prsti, psevdogleji, šotne prsti**
 - prekomerna vlažnost, vlagoljubne rastline

- več travnikov kot njiv
- ekosistemi za mnoga živa bitja
- **na nanosih proda in peska, neposredno ob rekah – obrečne prsti**
 - obpanonski del Slovenije
 - povečan delež skeleta
 - plitve, vlagoljubne drevesne vrste (vrba)
- **na nanosih proda in peska, bolj stran od rek**
 - **evtrične rjave prsti**
 - najbolj rodovitne, primerne za kmetijstvo
 - karbonatni nanosi v kotlinah (Lj., Ce., Kk.)
 - prsti nasičene z bazami
 - **distrične rjave prsti**
 - baz je manj
 - značilne za silikatne nanose ob Dravi in Muri
 - kisle rjave prsti
 - ugodna globina
 - največkrat njivske površine
- **gričevja**
 - **evtrične in distrične rjave prsti**
 - **pseudogleji** (obpanonska gričevja)
- **hribovja in kraške planote**
 - **karbonatne kamine, na apnencu in dolmitu**
 - značilne rjave **pokarbonatne prsti**
 - listnati in iglasti gozdovi
 - na Krasu tudi **jerovica** – rdečkasta barva, terra rosa
 - **nekarbonatne kamnine**
 - **rankerji**
 - **distrične rjave prsti**
 - **rendzine**
 - plitve prsti, na karbonatni podlagi, na nanosih in trdi skalni podlagi
 - alpske in dinarske planote
 - prepleta se z **rjavimi pokarbonatnimi prsti**
 - gozdovi, na položnejših njive in travniki

b) VELIKA GOZDNATOST IN BIOTSKA RAZNOVRSTNOST

- **60 % površja** pokriva gozd (takoj za Finsko in Švedsko)
- konec pleistocena skoraj celotno površje pokrival gozd (izjema višji in strmi deli)
- zaradi kmetijskih površin se je delež zmanjšal, nato zopet povečal
- opuščanje kmetijskih dejavnosti ter odseljevanje je povzročilo proces **ogozdovanja** = spontano zaraščanje nekdanjih njiv in travnikov
- razmah tržnega gospodarstva je povzročil še večje zaraščanje površin, ogrožanje slovenske kulturne pokrajine
- visok delež gozda je **posledica podnebja in depopulacije**
- gozdovi so zaradi težke dostopnosti dobro ohranjeni
- izkrčeni so v bližini poseljenih območij
- po osamosvojitvi – **denacionalizacija**; lastniki so do golega posekali gozdove, ki so jih dobili nazaj v last
- izjemna **biotska raznovrstnost ali biodiverziteteta** = raznovrstnost organizmov; posledica prekrivanja območij (naravne enote, podnebni tipi)
- je biodiverzitetna **vroča točka ali točka zgojitve**

- **listavci** (obsredozemske in obpanonske pokrajine, nižje in zmerno visoke lege, do 1500 m), **mešani gozdovi** (ekološko pozitivno), **iglavcev je manj** (višje lege, alpske, predalpske pokrajine, visoke dinarskokraške planote)
- **bukev** je najbolj zastopana, raste v združbi s smreko in jelko
- prizadeta vrsta hrasta
- razširjanje iglavcev, npr. rdeči bor (izpodrinil zahtevnejše dreevsne vrste)
- **umetno zasajanje** črnega bora na Krasu, smreke (zaradi večjega letnega prirastka, najdemo tudi v nižinah kot tujek)

c) BIOKLIMATSKI VIŠINSKI PASOVI

- zaradi goratega površja, učinki zmanjševanja temperatur z nadmorsko višino
- **najnižje ležeči pas so dna kotlin, dolin in kraških depresij**
 - temperaturni obrat, temperature nižje kot v višjih legah
 - pogosta megla, onesnažen zrak
 - večina našega prebivalstva, največje obdelovalne površine
 - večja nevarnost pozebe, manj primeren za občutljivejše kulturne rastline (trta, sadno drevje)
- **višje leži topli ali termalni pas**
 - je toplejši, najtoplejši med vsemi
 - najprimernejši za toploljubne kulturne rastline
 - vinogradi, sadovnjaki
- **hribski pas**
 - še uspevajo koroza ter druge običajne rastline iz nižjih pasov
 - poselitve vezana na prisojne lege, redkejša poselitve
- **nižji gorski pas**
 - do 1250 m
 - neugodno za žitarice
 - poudarek na živinoreji in gozdarstvu
 - zaselki, samotne kmetije
 - listavci in iglavci
- **višji gorski pas**
 - ni več stalne poselitve
 - iglasti gozdovi, senožeti, planinski pašniki
- **subalpski pas**
 - do zgornje gozdne meje (1600 – 1900 m)
 - iglasti, tudi bukovi gozdovi (Posočje)
- **alpski pas**
 - ruševje z gorskim travniškim rastlinstvom, planinski pašniki, skalovje in grušč
- **zgornja gozdna meja** odvisna od ekspozicije in masivnosti gorstva
- prisojna lega: 1600 – 1900 m
- osojna lega: 1000 m
- na dinarskih planotah je gozdna meja nižja kot v Alpah (1450 – 1600 m)
- v Alpah na gozdi meji uspevata smreka ter macesen, na dinarskih planotah bukev
- **drevesna meja** = meja do kamor segajo drevesa v manjših skupinah ali posamezno, tudi nad gozdno mejo

d) VLOGA SLOVENSKEGA GOZDA

- **proizvodna funkcija**
 - obnovljivo naravno bogastvo
 - **gospodarjenje z gozdom, energetska in surovinska**
 - ni več tako energijsko pomemben, zelo pomembna surovina za lesnopredelovalno industrijo
 - največ lesa: dinarske in alpske planote, SV Predalpsko hribovje

- **ekološko-varovalna funkcija gozda**
 - izravnavanje vlažnostnih in temperaturnih razmer v okolju
 - v krošnjah, podrasti in gozdnih tleh zadržuje padavinsko vodo , v vročih dneh dovaja svež zrak v razgreta naselja
 - čistilna funkcija onesnaženega zraka
 - skoraj povsem očisti zrak, nase prevzame posledic , ki poslabšajo njegovo zdravstveno stanje
 - ščiti pred vetrovi, hrupom
 - proizvaja kisik, zmanjšuje količino ogljikovega dioksida
 - regulator kroženja vode
 - prispeva z oskrbi s pitno vodo
 - preprečuje erozijo
 - preventivno preprečuje ujme = naravne nesreče, povezane z izjemnimi vremenskimi dogajanj
 - **socialna funkcija**
 - higiensko-zdravstvena
 - rekreacijsko-turistična
 - estetska, poučna, raziskovalna
 - varovanje naravne in kulturne dediščine
- e) ZDRAVSTVENO STANJE SLOVENSkih GOZDOV
- človekovo poseganje (izsekavanje), onesnaževanje, kopičenje toplogrednih plinov
 - **onesnažen zrak**
 - po osamosvojitvi manjši delež žveplovega dioksida, več dušikovega oksida in ozona
 - **osutost dreves** = delež manjkajočih listov ali iglic na kakem drevesu v primerjavi z normalno olistanim drevesom (25% < poškodovano drevo)
 - iglavci so bolj poškodovani kot listavci
 - stabilizacija zdravstvenega stanja naših dreves (zadnja leta)
 - ogroženost ni enakomerna, najbolj okolica Ljubljane, Mežiška dolina, Zasavje, Kočevsko, JZ Slovenija
 - **kopičenje toplogrednih plinov**
 - posledice so podnebne spremembe (otoplitev ozračja, daljša vegetacijska doba)
 - povečal se bo povečal delež toploljubnih listavcev)
 - **povečane naravne motnje** – ujme (veter, žled = tanka ledena obloga, zmrznejo ledene kapljice ali hlapi, gozdovi na obronkih Julijskih Alp (Pokljuka, Jelovica, Mežaklja ter visoke dinarske planote (od Nanosa do Snežika), moker sneg)
 - požari (človek, Kras)
 - žuželke, patogene glive, bolezni

SLOVENIJA JE ŠE VEDNO BOGATA Z VODNIMI VIRI

- a) ALI IMAMO DOVOLJ VODNIH VIROV?
- **gosto omrežje** vodotokov, obsežna območja podtalnice, jezera, mokrišča, izviri termalne in mineralne vode, morje, ledeniki
 - **ledenika** – Triglavski ledenik, ledenik pod Skuto (Kamniško-Savinjske Alpe)
 - vodni viri so **bogati, neenakomerno razporejeni, precej onesnaženi**
 - pitno vodo črpamo iz podzemeljske vode (iz podtalnice, večino v sipkih sedimentih, nekaj iz kraških izvirov)
 - ponekod pitne vode primanjkuje (Primorska, V in SV Slovenije)
- b) GOSTOTA REČNEGA OMREŽJA JE ODVISNA OD KAMNINSKE SESTAVE POVRŠJA
- glavna značilnost površinskih voda je **gosto rečno omrežje**, povezano je s kamninsko sestavo
 - gosto na neprepustnih in slabo prepustnih tleh, na kraškem površju površinskih voda ni

- večina rek ima svoj izvir in povirje (skrajni zgornji del porečja)
- Slovenija = **povirna dežela**
- Drava in Mura izvirata v sosednjih državah
- reke so **kratke**, hitro zapustijo naše ozemlje
- izviri in povirja so ponekod v Alpah, prebijajo se skozi predgorja, gričevja, ravnine
- za povirja so značilne izdatne padavine, reke dobijo **hudourniški značaj** = ob izdatnih padavinah hitro narastejo, tudi hitro upadejo
- pri manjših rekah so izrazita **sezonska nihanja pretoka**, pri večjih so nihanja manjša

c) NAŠE REKE TEČEJO V DVE MORJI

- **črnomoško** (večina rek) in **jadransko povodje**
- vzrok, da večina rek pripada črnomoškemu povodju je gorska pregrada v bližini Jadranskega morja, po kateri poteka razvodnica
- Črno morje: Drava, Mura, Sava, Kolpa
- Jadransko morje: Soča
- **razvodnica** poteka po najvišjih grebenih Julijskih Alp, prek Triglava, po slemenih zahodnega Predalpskega hribovja, po dinarskih planotah do hrvaške meje; poteka po karbonatnih tleh, ponekod težko določljiva - **podzemeljska razvodnica**

d) RAZLIKUJEMO ŠTIRI REČNE (PRETOČNE) REŽIME

- pretok je najboljši kazalec vodnatosti
- spreminjanje pretoka čez leto imenujemo **rečni režim** (vpliv padavin, taljenja snega, izhlapevanje)
- **enostavni** (en dejavnik, en višek in en nižek), **mešani** (dva dejavnika, dva viška in dva nižka) rečni režimi
- prikazujemo s hidrogrami
- **snežni režim**
 - višek ob prehodu pomladi v poletje
 - Drava, Mura
- **dežni režim**
 - višek pozno jeseni, nižek poleti
 - primorske reke; Reka, Rižana, Dragonja
- **snežno-dežni režim**
 - glavni višek pozno pomladi, drug pa jeseni
 - glavni nižek pozimi
 - zgornji tokovi rek iz alpskega visokogorja; Soča, Savinja, Meža
- **dežno-snežni režim**
 - dva viška, glavni zgodaj pomladi, drug jeseni
 - glavni nižek poleti
 - najpogostejši
 - vse reke v osrednji Sloveniji; Sora, Sava, Krka, Kolpa

e) KOLIKŠNA JE ONESNAŽENOST NAŠIH REK

- onesnažene zaradi nenadzorovanega izpuščanja odpadnih voda in strupenih snovi, kopičenje odpadkov na rečnem bregu, omejene samočistilna sposobnost naših rek
- vpliv razpršene poselitve, razpršenosti industrijskih obratov in kmetijskih dejavnosti, pomanjkanje čistilnih naprav, pretočna nihanja
- **štirje kakovostni razredi**
 - 1. najbolj čiste (zgornji tokovi rek v alpskem in predalpskem svetu), 4. najbolj onesnažene
 - večina rek sodi v 2., 2.-3. in 3. razred
 - 4. razred - reke, ki tečejo skozi večja mesta, industrijska in rudarska središča

f) POSEBNI PROBLEMI KRAŠKIH VODA

- veliko padavin, zaradi kamnin skoraj ni tekočih voda
- na površju pomanjkanje vode, pod površjem velike vodne zaloge – **globoki kras**
- tu so **največje zaloge pitne vode**
- na dan prihaja v kraških izviroh z velikimi pretoki
- zaradi onesnaževanja ni preveč uporabno
- skromne samočistilne sposobnosti
- nekraško - voda se počasi premika, se hitro očisti
- na kraškem hitro teče, čisti se izredno počasi

g) PROBLEMATIKA TALNE VODE V PRODNIH IN PEŠČENIH NANOSIH

- **skalna voda** – nabira se v razpokah in votlinah, živa skala, na krasu
- **talna voda ali podtalnica** – kotline, rečne doline, sipki sedimenti; Ljubljanska kotlina, V in SV Slovenija
- gladina talne vode - ta je različna, niha prek leta, povečini stalno blizu površja
- **zniževanje talne vode**
 - izdatno črpanje pitne vode, regulacija, suša (Prekmurje, Ljubljansko polje)
- **dvig gladine** (HE, Sorško polje)
- **virji onesnaženja**
 - intenzivno kmetijstvo s pesticidi in nitrati
 - naselja z neurejenim odvajanjem odpadnih voda
 - divja odlagališča
 - problem je razprostiranje kmetijskih površin na prodnih tleh
 - ogrožena na ravninah ob Muri, Dravi, Krška in Celjska kotlina
- problem je tudi suša (V, SV Slovenije)
- širjenje bivalnih in industrijskih con na obrobju mest

h) JEZERA – NJIHOV NASTANEK IN POMEN

- 60 – 90 jezer
- **naravna** – nastala zaradi kombinacij dejavnikov (ledeniška erozija, tektonika, korozija)
 - ranljiva za onesnaževanje, še posebej če imajo šibek pretok
 - voda se počasi obnavlja, povzroči lahko svetenje jezera
 - **ledeniški nastanek**
 - Bohinjsko jezero (nastalo za čelnimi morenami, kotanja nekdanjega ledenika, kljub turizmu ni nekega velikega onesnaževanja, voda se zaradi pretoka menja, ni onesnaženo s hranili)
 - Blejsko jezero (šibek dotok, gosta poselitev, turizem, bolj občutljivo, obremenjeno in onesnaženo)
 - **visokogorska kraška jezera**
 - ledeniško delovanje + korozija
 - apnenec + vložki neprepustnih kamnin
 - Krnsko jezero, Kriška jezera, Triglavska jezera
 - ogrožena zaradi turizma, planinske paše
 - **kraška presihajoča jezera**
 - Cerknjsko jezero
 - **stalna kraška jezera**
 - manjša
 - Podpeško jezero, Divje jezero
 - **rečna jezera**
 - mrtvi rokavi
 - ob Muri

- mokrišča
- barjanska jezera na Pohorju
- **umetna jezera**
 - **zajezitvena ali akumulacijska jezera**
 - na Dravi, Savi, Soči
 - Ptujsko jezero
 - **ugrezninska ali rudniška jezera**
 - ugrezanje površja nad rudniki
 - Velenjska kotlina (Družmirsko, Velenjsko, Škalsko)
 - ribniki na Štajerskem, Prekmurju (namakanje živine)
- turističen pomen
 - privlačno naravno okolje, spremljajoča infrastruktura, naravni spomeniki

i) MOKRIŠČA IN NJIHOV POMEN

- to so vse oblike vlažnih zemljišč, so trajno **prepojena ali zalita z vodo**
- močvirja, barja, mlake, mrtvice, vlažni travniki, morski zatoki, soline
- izvajali **melioracije** (izboljšanje kmet. površin)
- **Ramsarska konvencija** = dogovor o zaščiti mokrišč
- **pomen**
 - regulator nihanj rečnega pretoka
 - zadrževanje vode
 - biotska raznovrstnost
 - razgradnja škodljivih snovi
 - čistilna naprava
- Ljubljansko barje, obpanonski svet (mrtvice), Krakovski gozd, visoka barja na Jelovici, Pokljuki, Pohorju, Sečoveljske soline

j) SLOVENSKO MORJE – NJEGOV POMEN IN ZNAČILNOSTI

- 47 km obale
- tretjina Tržaškega zaliva, severna lega
- **pomembno** za državo
 - okno v svet
 - omogoča dostop do svetovnih morij
 - turistični potencial
 - blagodejen podnebni vpliv
 - razvoj nekaterih kmetijskih smeri
- gosta poselitev
- visoke cene zemljišč
- zalivi in polotoki
- **abrazijski tip obale** – flišni klifi (Strunjanski klif), akumulacijski – potopljeni rečna ustja (**riaški tip**)
- prevladuje fliš, izmenjuje se z rečnimi nanosi, apnencem
- **plitev** zaliv, povprečna globina 16 m
- zaliv globlji le v posameznih kotanjah
- temperature morja so višje od zraka (povprečne)
- **slanost je nad povprečjem**
 - pozimi je slanost nekoliko višja zaradi manjšega dotoka vode, dotok slane iz juga pa večji
- razlika med plimo in oseko ni večja od 60 cm
 - ob posebnih razmerah lahko poplavi nižje predele (novembrski, decembrski cikloni; Piran)
- strujanje morske vode je slabo razvito
- zaliv je občutljiv

- odpadne vode, zgostitev morske plovbe, odplake (prinaša reka Pad v severni Jadran)
- cvetenje morja

NARAVNE NESREČE IN PODNEBNE SPREMEMBE

a) SLOVENIJO PESTIJO NAJRAZLIČNEJŠE NARAVNE NESREČE

- **naravne nesreče** = izredni naravni pojavi, posledica je gmotna škoda in človeške žrtve
- ne terjajo dosti, je velika škoda
- potres, poplava, suša, prekomerna snežna odeja, toča, žled, plazovi, usadi, sklani podori, pozeba, orkanski veter
- **potres**
 - stik dveh litosferskih plošč
 - 100 pomembnejših prelomov
 - tolimsko, idrijsko – najbolj ogroženi območji, tudi Ljubljansko in Krška kotlina
 - najmanjši učinki na trdi geološki podlagi (apnenec, dolomit, magmatske in metamorfne), najbolj uničujoči na mehanskih sedimentih (prod)
- **poplava**
 - narava se sama uravnava
 - običajne ali redne poplave (pogoste, ne štejemo med nesreče)
 - katastrofalne poplave
 - dna kotlin in dolin ob večjih rekah (največja poplavna območja)
 - najhujše se začnejo z nalivi, voda nemoteno odteče iz gora, ni ovirana
 - če zadrževalnikov vode ni pride do poplav
 - zaščita
 - umetni nasipi
 - upoštevati je potrebno strugo reke, porečje
- **suša**
 - količina vode je tolikšna, da ne zadošča več za uspevanje rastlin in za normalen odtok
 - nastane zaradi dolgotrajnega pomanjkanja padavin
 - praviloma poleti
 - SV Slovenija, obsredozemska Slovenija
 - uniči lahko velik del pridelka
 - vzrok za ogroženost je tudi prepustnost karbonatnih kamnin
 - spremljevalni pojav so gozdni požari

b) PODNEBNE SPREMEMBE V SLOVENIJI

- bolj ogrožena država
- **emisije toplogrednih plinov** iz pridobivanja elektrike in toplote, kmetijstva
- spremembe vidne v naraščanju temperatur, spremembi razporeditve in manjše količine padavin
- izredni vremenski dogodki
- lahko pričakujemo dvig povprečne letne temperature
- večja nevarnost požarov
- rastlinski pasovi se bodo pomaknili više
- večja poplavna ogroženost
- vpliv na zdravje ljudi
- **spremembe v gospodarstvu**
 - kmetijstvo: daljša vegetacijska doba, višje temperature, prostorski premiki proizvodnje, časovni premiki, drugačen izbor rastlin, več bolezni, višja cena
 - energetika: manj pozimi, več poleti, vodna energija drugačna, več sončne energije
 - turizem: daljše časovno obdobje poleti, krajše pozimi, manj smučišč

- ukrepi
 - zmanjšanje izpustov toplogrednih plinov
 - Kjotski sporazum = sporazum, zavezali smo se z zmanjšanju emisij

SLOVENIJA 1 – DRUŽBENOGEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI

KAJ SE DOGAJA Z NAŠIM PREBIVALSTVOM

a) SPREMINJANJE GOSTOTE IN RAZPOREDITVE PREBIVALSTVA

- gostota: 100 preb/km²
- razlike v gostoti, predvsem kriv relief
- **najgosteje** naseljena dna predalpskih kotlin, nekatere predalpske doline, deli obpanonskih ravnin, obalni pas
- **najredkeje** je poseljen visokogorski svet Alp, vršni deli Pohorja, visoke dinarske planote
- **območja zgoščanja ali koncentracije prebivalstva** – dna predalpskih kotlin ter ravnin, dele obpanonskih ravnin, okolica večjih mest
- **območja redčenja prebivalstva ali depopulacije** (propad kulturne krajine – zaraščanje obdelovalnih površin, propad naselij) – robna ali periferna območja v bližini meje, hribovita območja alpskega in predalpskega sveta, dinarske planote

b) RODNOST JE MED NAJNIŽJIMI V EVROPI

- **nizka**, naravni prirast blizu 0
- zniževanje umrljivosti konec 19. stol, zniževanje rodnosti začetek 20. stol
- naravni prirast je v drugi polovici devetdesetih let postal negativen
- rodnost se je znižala in zopet malce dvignila, število žensk v rodni dobi se je zmanjšalo zaradi upadle rodnosti v preteklosti (zato ni pričakovati visokega naravnega prirastka)
- po letu 1980 – zavestno prelaganje rojstev v višjo starost, manjši delež poročenih parov, otroci se rodijo neporočenim
- **vplivi na rodnost**
 - ženske imajo višjo izobrazbo, zahtevnejši poklic
 - brezposelnost
- na podeželju višja rodnost kot v mestih, vendar večinoma v okolici mest
- priseljeno prebivalstvo ne povečuje rodnosti
- verni prebivalci imajo več otrok
- v nekaterih pokrajinah je rodnost višja kot drugod
- **visoka rodnost:** manjša podeželska naselja v bolj razgibanem svetu okoli ljubljanske aglomeracije
- **nizka rodnost:** večja središča
- baby boom – razvite kapitalistične države
- Slovenija na dnu držav z najmanjšo rodnostjo
- v 50. letih veliko število otrok, potem se je zopet povečalo na račun priseljencev
- **število prebivalcev v državi narašča**, predvsem na račun priseljencev

c) STAROSTNE PIRAMIDE IN PROBLEM NARAŠČAJOČEGA DELEŽA UPOKOJENCEV

- večanje deleža starejšega prebivalstva
- **zniževanje rodnosti, podaljševanje življenja** – več starejših
- **indeks starosti** = ponazarja razmerje med skupinama starejših in mlajših
- najvišji indeksi v manjših naseljih, na obrobni in hribovitih delih
- indeks najugodnejši v okolici Ljubljane ter zaledje
- povojni baby boom
- potrebne spremembe: pokojninski zakon, socialna zaščita, zdravstvo

d) ODESELJEVANJE, PRISELJEVANJE IN RAZVOJ SKUPNEGA ŠTEVILA PREBIVALCEV

- **dežela odseljavanja**, večji del 20. stol
- **ekonomski vzroki** (s trebuhom za kruhom v ZDA)
- **politični vzroki** (iz Primorske, med vojnama, zaradi fašizma)
- šestdeseta leta znova ekonomski vzroki (začasna dela v tujini); postala tudi dežela priseljevanja
- **beg možganov** v zadnjih desetletjih (bivša Jugoslavija, Nemčija, Avstrija)
- priseljevanje odvisno od ekonomskih in političnih vzrokov
- vzroki so predvsem gospodarski, večinoma iz držav bivše Jugoslavije
- danes EU – večje možnosti za priseljevanje in odseljavanje

e) NOTRANJE SELITVE IN DNEVNA MIGRACIJA

- selitve znotraj države so močno razširjene
- odhajanje iz mest (visoke cene)
- največ priseljenega prebivalstva na suburabniziranih območjih okoli večjih mest
- **dnevna migracija** (večinoma iz podeželja), najmanjša v Pomurju

f) ŠTEVILO ZDOMCEV SE JE ZMANJŠALO

- delavci, ki so na **začasnem delu v tujini**
- šestdeseta leta, danes se zmanjšuje
- prve generacije iz SV Slovenije, odhajanje nekvalificiranih in manj kvalificiranih
- po vstopu v EU so se možnosti za zaposlitev v tujini povečale
- negativne in pozitivne posledice
- v SV delu so vidni rezultati vlaganja zdomskega kapitala: nove hiše, kmetije, lokali, delavnice, podjetja

g) SLOVENIJA JE BILA DOLGO DEŽELA IZSELJENCEV

- do šestdesetih let dežela izseljevanja
- velika **demografska škoda**
- zaradi iskanja zaposlitve, večinoma kmetje zaradi zemljiške odveze; v ZDA, srednjo in zahodno Evropo
- odhajanje političnih emigrantov (fašizem na Primorskem, odseljavanje Nemcev in Italijanov)
- največja slovenska skupnost je v **ZDA**
- tudi v **Kanadi, Argentini, Avstraliji, Nemčiji**,
- številna društva, kulturna in izobraževalna združenja
- proces asimilacije
- pomembna podpora matične države (pri ohranjanju kulture)

h) NARODNA SESTAVA POSTAJA ČEDALJE BOLJ HETEROGENA

- največ **Slovencev**, se rahlo zmanjšuje
- sestavljajo 90% prebivalstva
- najnižji delež na Jesenicah, v Velenju, v obalnih mestih, v Prekmurju
- **avtohtone narodne manjšine**
 - **Italijani**
 - slovenska obala
 - Koper, Izola, Piran
 - narodno mešani zakoni, okoli 3%
 - **Madžari**
 - Prekmurje, ob meji z Madžarsko
 - Lendava
 - obe manjšini imata: neugodna starostna sestava, manjšinske pravice, predstavnik v parlamentu
 - **Romi**
 - Prekmurje, Posavje, Bela krajina, Dolenjska, Maribor ter Ljubljana
 - niso vsi istega porekla; dolenjski in prekmurski

- živijo tudi **Avstrijci, Nemci**
 - nemška manjšina na Kočevskem, večja mesta na Štajerskem, Apaško polje
 - izselili po drugi svetovni vojni
- drugi: **Hrvati, Srbi, Bošnjaki, Muslimani, Bosanci, Albanci**

i) NAJBOLJ ZASTOPANA JE KATOLIŠKA VEROIZPOVED

- **katoličani**; večina
- **ateisti**; urbanizirana okolja
- **evangeličani**; Prekmurje (Goričko, Ravensko)
- **pravoslavci**; priseljenci iz Srbije, ČG, Makedonije, v večjih urbanih naseljih
- **muslimani**; Bošnjaki, Albanci, urbanizirano okolje

j) POLOŽAJ SLOVENSKE MANJŠINE V ZAMEJSTVU SE SPREMINJA

- **zamejci v Avstriji, v Italiji, na Madžarskem**
- ne na Hrvaškem; obravnavani kot izseljenci
- stopnja narodne zavesti ni povsod nekaka
- ljudje so zadržani

k) SLOVENCI V ITALIJI, AVSTRIJI, NA MADŽARSKEM

l) SPREMENJENA IZOBRAZBENA IN ZAPOSLOTVENA SESTAVA PREBIVALSTVA

- **izboljšana izobrazbena sestava**
 - povečan delež tistih z **visoko šolo**
 - povečanje pri ženskah
 - v zahodni in osrednji Sloveniji je izobrazba boljša kot v vzhodni, prav tako v mestih (boljše kot na podeželju)
- **spremenila se je tudi zaposlitvena sestava**
 - zmanjšan delež v kmetijstvu
 - večji delež v **storitvenih dejavnostih**
 - razlike med deli Slovenije
 - v zahodni in osrednji Sloveniji je visok delež zaposlenih v storitvenih dejavnostih, prav tako v mestih in širši okolici (višji kot na podeželju)

NAŠA NASELJA DOŽIVLJAJO PREOBRAZBO

a) LE ŠE PODEŽELSKA IN NE VEČ KMEČKA NASELJA

- delitev na **podeželska in mestna naselja**
- na podeželju **kmečka naselja** (ukvarjanje s kmetijstvom), danes je tega manj zato **podeželska naselja**
- vas oz. vaško naselje – naselje kjer se ukvarjajo s kmetijstvom
- **samotna kmetija**
 - oddaljene druga od druge
 - hribovite alpske in predalpske pokrajine (Škofjeloško hribovje, Pohorje)
- **zaselek**
 - manjše naselje, <10 hiš
 - ločen od večjega naselja
 - hribovit svet predalpske Slovenije
- **razložena naselja**
 - naselja prehajajo
 - domačije oddaljene nekaj 10-100 m
 - vrhovi slemen v obpanonskih pokrajinah (Slovenske gorice)

- **sklenjena oz. strnjena naselja**
 - gručasta, obcestna, suburbanizirana
 - **gručasta**
 - strnjene stavbe, brez reda, razmetan okoli središča
 - po vsej Sloveniji
 - **obcestna**
 - pravokotno ob cesti
 - tesno druga ob drugi
 - ravnine obpanonske Slovenije, ravni deli kotlin
 - **suburbanizirana**
 - po vsej državi, v bližini mest
 - nekmečke hiše, prometnice, razvila iz kmečkih naselij
 - niso poseben tip po obliki ampak po nastanku – **suburbanizacija** (pozidava okolice mest, širjenje mestnega načina življenja)
 - iz dveh delov: razvidno nekdanje vaško jedro + nov del naselja
 - vdor meščanske miselnosti, gradnja novih hiš, širitev gradenj brez reda – razpršitev prebivalstva

b) RAZVOJ IN ZNAČILNOSTI SLOVENSkih MEST

- majhna mesta
- prva ustanovili že **Rimljani** (upravna, trgovska središča), gradili na novo, v bližini prazgodovinskih naselij
- večina naselij nastala **v 13. in 14. stoletju**
 - malo hiš, razporejena ob glavnem trgu
 - trgovska in oskrbovalna funkcija, strateška lega,
- mestna obzidja v **17., 18. stoletju**
- **v 19. stoletju industrializacija**
- priseljevanje je povzročilo večanje mest v 20. stoletju
- pri večini mest: srednjeveško/staro jedro + novejši del mesta (soseske, gospodarske dejavnosti)

c) URBANIZACIJA IN SUBURBANIZACIJA

- velika razpršenost naselij, 6000 naselij
- **nizka stopnja urbanizacije** – delež v mestih živečega prebivalstva
 - povečeval z razmahom industrializacije
 - danes 65%
- odraz politike **policentričnega razvoja** = razvojna politika, država ni pospeševala razvoja le enega središča ampak razvijala tudi manjša središča – razpršitev industrijskih obratov
 - po osamosvojitvi so se začeli kazati učinki večje koncentracije kapitala v večjih mestih, ter zapostavljanje manjših ter odmaknjenih naselij
- **suburbanizacija** – razmah od osemdesetih let dalje
 - živeti zunaj mesta in hkrati uživati blagor mestnega načina življenja
 - višje cene mestnih zemljišč in najemnin
- ob prehodu v novo tisočletje – **postindustrijska družba**
 - napredovanje urbanih procesov
- razseljevanje prebivalstva, razpršene poselitve
- povečano odseljevanje iz mest
- obmestja so zaposlitvena območja
- **trgovsko-poslovna središča** – nastala na opuščeni zemljiščih v bližini mest, na obrobju

VLOGA KMETIJSTVA IN GOZDARSTVA JE VSE MANJŠA

a) SLOVENSKO GOSPODARSTVO JE ŠLO SKOZI RAZLIČNE RAZVOJNE FAZE

- preobrazba iz **agrarne v industrijsko deželo**
- po osamosvojitvi – **postindustrijska oz. informacijska družba** (vse večji BDP, upad pomena industrije)
- v času AO – agrarne dežele, nastanek SHS – drugačne razmere
- od konca vojne do osamosvojitve – **socialistično obdobje**
 - **plansko gospodarstvo**
 - oblasti izvedle **nacionalizacijo** – razlastile lastnike tovarn, veleposesti
 - **pospešena industrializacija** – industrija najpomembnejša
 - slabo razvite storitvene dejavnosti
- po osamosvojitvi – **tržno gospodarstvo oz. kapitalistični sistem**
 - obdobje **tranzicije**
 - **denacionalizacija** – vračanje zemlje lastnikom
 - **lastninsko preoblikovanje podjetij** – državna podjetja so dobila novega znanega lastnika
 - ustanove, podjetja so postala državna last, največji del proizvodjalnih in storitvenih podjetij pa zasebna last
 - opazen trend **privatizacije gospodarstva** (zmanjševanje lastništva države nad podjetji)
- država izgubi hvaležen jugoslovanski trg, pozna se pri industriji
- podjetja z zastarelo tehnologijo so propadla
- hkrati **razvijanje podjetništva** in novih podjetij z drugačno usmeritvijo
- storitvene dejavnosti (Mercator, Luka Koper, Petrol, Mobitel, Hit)
- **iskanje novih trgov**
- pomembna manjša in srednje velika podjetja, najnovejši dosežki
- ustvarjajo visoko dodano vrednost (razlika med prihodkom in stroški blaga)
- vstopanje **tujega kapitala** – **multinacionalke** (Spar, Hofer, Novartis)
- trend združevanja in prevzemanja podjetij
- večje poslovne skupine, hčerinske družbe

b) SLOVENSKO KMETIJSTVO OD POVOJNEGA OBDOBJA DO DANES

- socialističen način je povzročil spremembe v kmetijstvu (nacionalizacija)
- **agrokombinati** = proizvodni obrati v družbeni lasti z velikimi zaokroženimi parcelami
- zaviralni dejavnik – **zemljiški maksimum** = določal, da so lahko imeli le 10 ha obdelovalnih površin
- kmetijstvo zapostavljena dejavnost, zaradi industrializacije
- policentrični razvoj prinesel nastanek kmetijskih gospodarstev - **mešanih kmetij** (kmetijstvo pomeni le del dohodka, dodatno dejavnost)
- v drugih državah: napredek kmetijstva, specializacija
- pri nas se je velikost kmetij zmanjševala, delovna intenzivnost nižala, pridelava opuščala
- razmere so se začele spreminjati v devetdesetih letih, po vstopu v EU
- velikost kmetij se je začela povečevati
- **večje in razvojno sposobne kmetije**
- manj manjših kmetij, več večjih kmetij
- uveljavljanje **skupne evropske kmetijske politike**
- donosi se večajo, povečuje se intenzivnost

c) ZMANJŠEVANJE POMENA KMETIJSTVA IN DELEŽA KMEČKEGA PREBIVALSTVA

- proces **deagrarizacije** = opuščanje kmetijstva; **beg z dežele**
- zaposlovanje v nekmetijskih dejavnostih
- sledila je tudi **depopulacija** (odseljevanje k novim delovnim mestom)
- zmanjševanje deleža kmetijstva v BDP

- država je **neto uvoznica hrane** (več uvozimo kot izvozimo)
- kmetijstvo je nizko produktivno
- cene se zmanjšujejo, dohodki zaostajajo za ostalimi
- povečuje se pomen finančnih podpor
- pomen kmetijstva velik na podeželju, kjer ni drugih dejavnosti
- izdatki iz proračuna se povečujejo, produktivnost se viša

d) ORGANIZIRANOST KMETIJSKE PROIZVODNJE GLEDE NA LASTNIŠTVO ZEMLJIŠČ

- **družinske kmetije**
 - velika večina zaposlenih v kmetijstvu
 - storilnost je manjša
 - majhna, srednje velika posestva
 - le še šestina **čistih kmetij** (kmetije, ki živijo le od kmetijstva)
- **kmetijska podjetja in zadruga**
 - najboljša zemljišča, zaokroženo posest
 - več mehanizacije

e) POSEBNOSTI SLOVENSКИH NARAVNIH IN DRUŽBENIH RAZMER ZA KMETIJSTVO

- povezanost z reliefom in podnebjem
- najboljša zemljišča v SV Sloveniji, tak kjer je najmanj padavin, največkrat suša
- namakanje
- **raba tal**
 - največji **delež gozda**
 - **najmanjši delež kmetijskih zemljišč**
 - v hribovitih, kraških območjih največ kmetijskih zemljišč, v nižinah manj – neugodne razmere
 - **zemljiške kategorije:** njiva, vrt, travnik, pašnik, nasad
 - velik delež travnikov ter pašnikov = **travinj**
 - majhen delež njiv in vrtov
 - **ogozdovanje** = spontano zaraščanje opuščanih zemljišč; hribovita in prometno odmaknjena območja
 - **ozelenjevanje** = spreminjanje njiv, vinogradov, sadovnjakov v travnike
 - njive predvsem na dnu dolin, kotlin; največ obpanonska Slovenija
 - najtežje pridelovalne razmere v Evropi
 - **manjša proizvodna sposobnost, ožji izbor kultur, slabo prilagajanje in konkurenca**
- **nizka produktivnost**
 - **neugodna sestava zemljišč**
 - majhna povprečna velikost kmetij
 - neugodna starostna in izobrazbena sestava kmetov
 - **zemljiška razdrobljenost** na parcele (majhen in razpršene)
 - izvedene **komasacije** = združitev majhnih in prostorsko oddaljenih parcel različnih lastnikov na določenem območju v nov enoten kompleks, ki ga razdelijo med iste lastnike tako, da dobijo večje in bolj skupaj ležeče parcele

f) V KAJ JE USMERJENO NAŠE KMETIJSTVO

- najmanjša stopnja specializacije
- **intenzivna specializacija** na področju vrtnarstva, gojenja trajnih nasadov
- tri vodilne kulture: **koruza, pšenica, silažna koruza**
- večino žita porabimo za krmo, nekaj ga uvažamo
- vrtnarstvo: okolica mest
- **vinogradništvo, sadjarstvo:** gričevja v obsredozemski in obpanonski Sloveniji

- večinoma na družinskih kmetijah
- tri vinorodne dežele : podravska, primorska, posavska
- bele vinske sorte
- nihanja pri pridelku grozdja
- **živinoreja** je bolj specializirana
 - govedoreja (mleko, meso)
 - najpomembnejša
 - prašičereja, ovčereja

g) SODOBNE SMERI SPREMINJANJA PODEŽELJA

- v zadnjih letih preobrazba
- **trije pokrajinski tipi demografskih območij**
 - **območja urbanizacije**
 - ravnine, kotline
 - nazaduje pomen kmetijstva
 - **klasična agrarna pokrajina**
 - gorska, hribovita, kraška, robna območja
 - demografsko praznjenje
 - slabo razvito kmetijstvo, nekonkurenčno
 - **prehodna območja**
 - manjši urbanizirani otoki, prepletanje z manj urbaniziranim zaledjem
 - robni deli ravnin in gričevij
- nekmetijske dejavnosti
- velike možnosti za **razvoj podjetništva** (naslanjanje na obstoječo infrastrukturo, tradicijo obrti, naravno in kulturno dediščino), zaostajajo za tistimi v urbanih naseljih
- prostor za bivanje in sprostitev

h) VLOGA KMETIJSTVA PRI PREOBLIKOVANJU GEOGRAFSKEGA OKOLJA

- **okoljska in estetska funkcija** kmetijskih zemljišč in gozdov
- najbolj **neugodne razmere** za kmetijstvo
- slabo konkurenčna pridelava, tudi težje prilagodljiva
- kmetijstvo ima ponekod pomembno vlogo pri ohranjanju poselitve, ohranjanju kulturne krajine, ekološkega ravnovesja
- ohranjanje življenjskih prostorov, prispeva k biodiverziteti
- izpsuti plinov, onesnažuje tla in vodovje (gnojila)
- **ekološko kmetovanje = biološko** – naravne snovi in postopki

i) KAJ PA GOZDARSTVO?

- najprej nacionalizirali, po denacionalizaciji pa so prešli v zasebno last
- **gozdarska politika** zgled
- več listavcev kot iglavcev, posekamo več iglavcev
- lesne zaloge, prirast

POMEN RUDARSTVA, ENERGETIKE IN INDUSTRIJE SE SPREMINJA

a) SLOVENSKO RUDARSTVO VČERAJ IN DANES

- pridobivanje rud kovin se je zaustavilo
- **rudniki** so zaprti
 - **železova ruda**: različni deli, proizvodnja lokalni pomen
 - **živo srebro**: Idrija

- **svinec, cink:** Mežica
- **uran:** Žirovski vrh
- možnost pridobivanja nekovinskih rudnin ter okrasnega kamna – **peskokopi, kamnolomi**
- pridobivanje energetskih surovin: rudnik **lignita** v Velenju; razmah po drugi svetovni vojni, porabijo za TE Šoštanj, nastanek jezer, velike količine SO₂
- včasih **rjavi premog** v Zasavju – Črni revir (Trbovlje, Zagorje, Hrastnik); najbolj industrializirano območje, termoelektrarna Trbovlje, okoljski problemi, danes zaprto

b) LASTNOSTI IN POMEN RAZLIČNIH ENERGIJSKIH VIROV

- **primarna energija:** premog, nafta, plin, voda, sonce, veter, jedrska energija
 - nudi narava
 - **trajni ali obnovljivi;** hidroenergija, veter, sonce
 - **neobnovljivi:** premog, nafta
- **sekundarni viri energij:** elektrika, toplota
- **kemična energija** = energija, ki jo porabnik lahko uporabi za svoje potrebe
- porabimo največ naftnih derivatov, trdih goriv, jedrske energije
- uvažanje primarnih virov
- pretvorba primarne v sekundarno poteka v elektrarna in toplarnah
- največji porabniki **končne energije** so predelovalne dejavnosti, gradbeništvo, promet, gospodinjstva
- **premog**
 - uvažanje črnega premoga, antracita, koks
 - pridobivanje lignita, rjavega premoga (manjša energijska vrednost, več žvepla, manj primerna)
 - v kuriščih za pridobivanje toplote, elektrike
- **naftni proizvodi**
 - manj škodljivi kot premog
 - izpust toplogrednih plinov
 - terminal v Kopru, včasih rafinerija v Lendavi
- **zemeljski plin**
 - uvažanje iz Rusije, Alžirije
 - v Prekmurju
 - ne povzroča hrupa, onesnaženja
- **biomasa**
 - les, lesni odpadki
- **veter** (pobude in načrti, zaradi ptic ne)

c) PROIZVODNJA ELEKTRIČNE ENERGIJE

- hidroelektrarne, termoelektrarne, jedrska elektrarna (Krško)
- **hidroenergija**
 - ekološko čist vir
 - na Dravi (Dravograd, Vuzenica, Vuhred, Ožbalt, Fala, Mariborski otok, Formin), Savi (Moste, Mavčiče, Medvode, Vrhovo), Soči (Plave, Solkan, Doblar)
- **termoelektrarne**
 - Šoštanj, Trbovlje
 - Brestanica, Ljubljana Moste
- **jedrska elektrarna**
 - ne onesnažuje, problem je le skladiščenje odpadkov

d) INDUSTRIJSKI RAZVOJ JE POTEKAL V ŠTIRIH FAZAH

- **prva faza**
 - do 1918

- še ni prave industrije
- rudniki, **fužine, glažute, manufaktorne delavnice**
- odpiranje premogovnikov
- elektrifikacija konec stoletja
- majhni industrijski obrati – **železarstvo, barvna metalurgija, kovinskopredelovalna industrija**
- **druga faza**
 - do 1945
 - najbolj industrializiran in najbolj razvit del SHS
 - **industrijski polmesec**: Gorenjska-Ljubljana-Črni revir-Maribor; južna železnica + gorenjska magistrala
 - tuji kapital
 - **lesna, kovinska, tekstilna industrija**
- **tretja faza**
 - do 1991
 - socialistično obdobje
 - težka in predelovalna industrija
 - nizka tehnološka raven, onesnaževanje
 - **kovinskopredelovalna, strojna, tekstilna, elektrotehnična industrija**
 - osredotočanje na industrijski polmesec
 - policentrični razvoj, tudi druga mesta(KP, NG, NM, Velenje, Ptuj, MS, Kočevje)
 - pred osamosvojitvijo se začno kazati znaki zastarelosti, krize
- **četrta faza**
 - do danes
 - pomen industrije se zmanjša
 - izguba nekdanjega tržišča
 - številne panoge so zašle v težave, industrijski sistemi razpadli
 - **enostranska usmeritvena območja** – porast nezaposlenih, socialni problemi
 - dotekanje tujega kapitala
 - **visoka tehnologija, razvojno raziskovanje**
 - reorganizacija, modernizacija
 - multinacionalke
 - selitev proizvodnje podjetij na Balkan, v Azijo
 - **tržno gospodarstvo**
 - **dvignila se je produktivnost**
- najboljša proizvodna podjetja: Lek, Krka ,Revoz, Gorenje
- **proizvodnja kovin, električne in optične opreme, strojev naprav**
- **največja prodaja kovin, kemikalij, umetnih vlaken, strojev, naprav**
- še vedno preveč temelji na tradicionalnih panogah
- premalo sodobnih dejavnosti
- **jeklarstvo**
 - opuščanje zastarelega, vlaganje v novejše
 - povečanje proizvodnje
 - Acroni Jesenice (konstrukcijska jekla, nerjaveča pločevina), Metal Ravne (posebna orodna jekla), Štore Steel (vzmetno ploščatno jeklo)